

ALMAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİ ARASINDA FƏRQLİ VƏ OXŞAR CƏHƏTLƏR

Arzu Revina

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: arzurevina@gmail.com

Xülasə. Məqalədə qədim german dilinin yaranma tarixi, habelə alman və ingilis dilləri arasında həm leksik və həm də qrammatik baxımdan oxşar və fərqli cəhətlər faktiki nümunələr üzərində nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: müqayisəli dilöyrənmə, qədim german dili, dil vahidləri.

THE DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN GERMAN AND ENGLISH

Arzu Revina

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article reviews the origin of the ancient german language on the historical background as well as lexical and grammatical differences and similarities of German and English languages compared by examples.

Keywords: compared learning of languages, ancient german language, language units.

РАЗЛИЧИЕ И СХОДСТВА МЕЖДУ НЕМЕЦКИМ И АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ

Арзу Ревина

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье рассматривается история появления древних германских языков, также лексические и грамматические сходства и различия между немецким и английским языками, на основе определенных примеров и языковых образцов.

Ключевые слова: сравнительное изучение языков, древний германский язык, единицы языка.

Dilin əsas vəzifəsi ünsiyyəti təmin etmək, dil haqqında elmin də əsas vəzifəsi bunun mexanizmini açıb göstərməkdir. Düzgün normaya uyğun gəlməyən danışiq ciddi əngəl törədir, bircə dil vahidinin yeri səhv salınanda ünsiyyət pozulur, nəzərdə tutulan iş baş tutmur, istehsalat dayanır, hərəkət iflic vəziyyətə düşür, hətta qarşısı alınmaz faciə baş verir. Müasir texniki avadanlıqlarda bir işarənin yeri tərs düşəndə hansı bədbəxt hadisələrin baş verdiyini təsəvvür etmək çətin deyil. Aşağıdakı misalları müqayisə edək:

De görüm, bu vəziyyət çox çəkar?

De görüm, bu vəziyyət çox çəkar?

Göründüyü kimi, iki fikri bir-birindən fərqləndirən tək cə /v/ samitinin olub-olmamasıdır. Belə hallara tez-tez rast gəlmək olur. Məşhur "Mimino" filmində əsərin baş qəhrəmanı sözü düzgün tələffüz etmədiyindən "Teləvi" əvəzinə "Teləviv"lə danışır.

Ana dillə öyrədilən dil arasındakı fərqlərin müəyyənləşdirilməsi çox vacibdir. "Şəhər" sözünün almanca qadın cinsinə (*die Stadt*), "dövlət" sözünün isə kişi cinsinə aid olması maraqlıdır (*der Staat*). Axı onlardan birincisi rus dilində kişi cinsinə (*гопод*), ikincisi isə orta cinsə (*государство*) aid isimlərdir. Niyə almanca zamanlarda cinsə görə uzlaşma yoxdur,

amma rus dilində var (*müq. et: он чумаем, он чумал, она чумала, оно чумало*) və s. Bəzən belə düşünülür ki, rus dili ətraf aləmi necə əks etdirirsə, alman dili də belə olmalıdır. Tədrisdə uğur qazanmaq üçün biz dilöyrənmənin ilkin mərhələsində müqayisəni tamam kənara qoyuruq, ya da yeri gəldikcə az-az müqayisələrə yol veririk ki, fərqləri daha aydın göstərə bilək. İdarəolunan dilöyrənməni maksimum təbii dilöyrənməyə yaxınlaşdırmaq lazımdır ki, hal-hazırda bütün dilöyrətmə kurslarında bu metoddan istifadə olunur, yəni ana dilindən qətiyyənlə heç bir halda istifadə etməmək şərtilə tədris yalnız öyrədilən dildə aparılır. Sonrakı mərhələdə isə dilöyrənmədə müqayisə və qarşılaşdırma aparıcı metodiki üsul olmalıdır. Ənənəvi metodikanın elə bu gün əksər yerlərdə rast gəldiyimiz qarşılaşdırma üsullarının ən böyük qüsuru ondan ibarətdir ki, orada yazı əsas tədris predmeti kimi götürülürdü. XX əsrin ikinci yarısı, hətta deyərdik ki, müharibənin ilk illərindən canlı ünsiyyətə olan ehtiyac bu üsulun tərəfdarlarına ciddi zərbə vurdu. Avropalılar, xüsusilə nasist Almaniyasına qarşı birləşən dövlətlər baxıb gördülər ki, onların ixtiyarında olan dilmanclar alman danışq dilini yaxşı bilmədiklərindən onları bu ölkəyə göndərmək və lazımı informasiyanı almaq mümkün deyil, çünki onlar tez ələ keçə bilərdilər. Ona görə də dövlət külli miqdarda vəsait ayıraraq düşmənin dilini yaxşı bilən, müasir tələblərə cavab verən tərcüməçi kadrlar hazırlamağa başladı. 1950-ci illərin əvvəllərində Moskvada yaranmış Xarici Dillər İnstitutu buna bariz nümunədir [1].

Bu gün qrammatik qaydaları əzbərləyib söz öyrənməklə xarici dili tədris etmək gülünc gələr. Dilöyrənmədə dil haqqında biliklərin olması çox vacibdir. Bu gün ingilislər */I shall/* və ya */I will/* deyil, hər iki hal üçün */I'll/* işlədilir. German dillərində qaydanın gözlənilməsinə dair xeyli misal vermək olar. İngilis dilində */boy-boys, girl-girls, cave-caves/* o cümlədən alman dilində */Hand-Hände, Nacht-Nächte, Wand-Wände/* və s kimi sözlərdə qrammatik kəmiyyətin göstəricisi eynidir: */-s/* və */’+e/*. Alman və İngilis dillərində danışqqla yazıda söz sırasında ciddi fərq nəzərə çarpır. İngilis dilindən fərqli olaraq alman dilində xəbərin yeri sabitdir. Vaxtilə bədii ədəbiyyat, onun janrları, nəşr və poeziyanın dili ön plana çəkilirdi. İngilis dili Çoser, V. Şekspir, B. Şou, V. Skott, alman dili Y.V. Fon Göte, F. Şiller, H. Hayne, fransız dili Q. de Mopassan, A. Düma, O. de Balzak və başqalarının dillərilə eyniləşdirilirdi. Qədim german dili iki əsas qola ayrılır: batı german və doğu german. Batı german dillərinə ingilis və friz dilləri aiddir. Qohumluq münasibətlərini bildirən *father-Vater, mother-Mutter, brother-Bruder, sister-Schwester, son-Sohn, daughter-Tochter* (ancaq *husband* və *wife* yox) geriyə qədim dilə söykənir. İnsan bədəninin hissələrini bildirən sözlər : *arm-Arm, ear-Ohr, eye-Auge, heart-Herz, foot-Fuß, nail-Nagel, one-dan ten-ə qədər saylar, habelə night-Nacht, star-Stern, wind-Wind, snow-Schnee, nest-Nest, cow-Kuh, goose-Gans, mouse-Maus, ox-Ochs, weather-Wetter, wine-Wein, whole-heil* kimi sözlər bu dilin digər german dillərinə, xüsusilə alman dilinə nə qədər yaxın olduğunu bir daha təsdiq edir. Tarixə nəzər salsaq, qədim ingilis dili qərbi Almaniyada formalaşaraq V əsrdə Britaniya adalarına hazır dil kimi gəlir və norman istilasına qədərki dövrü (1066) əhatə edir [2]. Bu dövrdə

german qəbilələri Böyük Britaniyanı fəth etmiş və orada yerli qəbilələrin dilləri sıxışdırılıb çıxarılmışdır. Bu zaman burada gəlmə qəbilələrin dili hökm sürmüşdür. Daha dəqiq desək, bu istilalar min beş yüz il bundan əvvəl anqlar tərəfindən həyata keçirilmişdi. Onlar ingilis kanalını (La Mans) keçən german tayfalarının üzvləri idi. İngilis dilində çox sözlərə rast gəlmək olar ki, onlar öz fərqli tələffüzü ilə alman dilindəki sözlərə oxşayırlar. Sonradan Britaniyaya daha iki tayfanın üzvləri – saksonlar və yutlar keçdi. Uzun illər ərzində saksonlar, anqlar və yutların danışdığı dillərin qarışığı nəticəsində alqlosaks, yaxud qədim ingilis dili təşəkkül tapmışdır. Qədim ingilis dilini başa düşmək olduqca çətinidir. Hətta ingilis dili ana dili olan insanlar da bu dili anlaya bilmir. Bu dövrdən bir neçə yazı nümunəsi qalıb. Bu qəhrəman krala həsr olunmuş “Beovulf” poemasıdır.

Qədim ingilis dili qeyri-flektiv dil idi. O, hind-Avropa sintetizmindən müasir ingilis dilindəki analitizmə doğru inkişaf etmişdir. Söz sırası müasir alman dilindəkinə bənzəyir, amma əvvəl elə bir ciddi qayda olmayıb. O, müəyyən modellərə uyğun gəlir, xüsusilə, tabeli cümlələrdə. Amma buna baxmayaraq mübtədə və xəbər baş cümlədə sərbəst şəkildə yerini dəyişə bilər. Müasir dildə */We don't like cold weather /tarixən / cold weather likes us not /* kimi işlənirdi. Qeyd edək ki, müasir alman dilində bu cür ifadələr indi də qalmaqdadır. Müq.ət: *//Das gefällt mir nicht, / Mir geht's gut //* və s. Buradan da belə məlum olur ki, qədim ingilis dilində hərəkətin icraçısı cümlənin mübtədasi rolunda çıxış etməyə bilirdi [3]. Müvafiq olaraq 1100-cü ildən 1600-cü ilə qədər orta ingilis dövrü davam edir. “yeni ingilis dövrü isə 16-cı əsrdən bəri olan dövrüdür.

Mütəxəssislər bu baxımdan alman dilinin də tarixini 3 dövrə ayırırlar [4]: qədim alman dili (VIII-XI), orta alman dili (XI-XIV) və yeni alman dili dövrü XIV əsrdən bu günə qədərki dövr. Elbe, Rayn və Vezər çayları arasında yaşayanlar sonralar alman dilinin formalaşmasında yaxından iştirak ediblər. Qədim alman dilinə mənsub olan Hamburq və Vürtsburq yazıları, mətnlər, kilsə mahnıları və latın dilindən tərcümələr, habelə Hildebrand və Lüdviq nəğmələri (Hildebrandslied, Lüdwigslied) kimi yazılı abidələr qorunub saxlanılır. XI əsrə mənsub olan Kristi Vundernin “Ezzolied” əsəri artıq orta alman dilinin başlanğıcı idi. Yazı məhsullarının artması və kitab nəşrinin kəşfi (Y. Qutenberq, 1397-1468), M Lüterin (1483-1546) İncil”-i tərcümə etməsi və digər əsərlər bu dövrün sonrakı dil inkişafına güclü təkan verdi. Yeni alman dilində çağdaş alman dilinin fonem sistemi, prosodiya və intonasiya əlamətləri, morfoloji strukturu və qrammatik quruluşu formalaşdı. Müasir alman dilində anqlizmlər olduqca çoxdur: Streik, Baykott, Parlament, Humor, Konzern, Export, İmport və s. Həmçinin fransız dilindən də keçmələr xüsusi yer tutur: Offizier, Leutenant, General, Armee, Mode, Dame və s.

Bu gün alman dilində *der Fuß, die Hand* və *das Auge* olduğu kimi qədim ingilis dilində də *foot-* kişi, *hand-* qadın, *eye-*orta cins olmuşdur. İsimlərdən hər biri bu üç kateqoriyadan birinə aid idi. Qədim ingilis dilində *woman, queen, wife* sinonim sözlər idi, lakin birincisi kişi, ikincisi qadın, üçüncüsü isə orta cinsə aid olmuşdur. Bundan başqa alman dilində olduğu kimi: *horse, sheep* və *maiden-*orta, *earth-*qadın, *land-*orta cins idi və eynilə

müasir alman dilində olduğu kimi qədim ingilis dilində də *sun*-qadın, ancaq *moon*-kişi, *day*-kişi və *night* isə qadın cinsinə mənsub olmuşdur. Tarixən 3 əsr boyu ingilis ədəbiyyatı ücdilli olubdur: ingilis, latın (əsasən kilsə) və fransız. Çox güman ki, çağdaş ingilis lüğətinin yarısının german (ingilis və skandinaviya) və yarısının roman (fransız və italyan) sözlərindən ibarət olması məhz bu səbəbdən qaynaqlanır [6].

İngilis dilində söz heç bir şəkilçisiz bir klassdan o birinə keçə bilir. Buna konversiya deyilir. Məs. *bridge-to bridge, to look-a look* və s.

Alman dilinin mürəkkəb sözləri ingilis dilində ya yanaşma vasitəsilə (*Orangensaft-orange juice*) və ya “*of genitiv*” birləşməsilə (*Vertrauensposten - poste of confidence*) verilir. Göründüyü kimi, alman dilində təyin olunan, əsas söz sonra, təyin edən söz isə əvvəl gəldiyi halda, ingilis dilində sözün strukturunda dəyişiklik edilir. Təyin olunan keçir qabağa, təyin edən isə *of*-la ifadə olunaraq ikinci yerdə gəlir. İngilislərdə də prefikslə sözdüzəltmə var: *to retell, to repeat* və s., ancaq bu alman dilindəki kimi müxtəlif və rəngarəng deyildir. Bundan fərqli olaraq adverbial prepozisionlar ingilis dilində geniş yayılıb. Prefikslə sözdüzəltmə alman dilinin struktur əlamətidir, buna oxşar fransız dilində heç bir şey yoxdur, ancaq ingilis dilində buna qismən təsadüf edilir. Həm alman, həm də ingilis dilində çox sayda funksional və köməkçi sözlər var ki, bunlar ifadənin formalaşmasında həlledici rol oynayır, ona görə də yüksək işlənmə tezliyinə malikdirlər. Məs. alman deyəndə ki, */Das Buch ist lesen/onun həmsöhbəti ifadənin düzgün qurulmadığını o saat başa düşəcək* və o cümlənin yalnız */Das Buch ist zu lesen/* kimi işlənmə biləcəyini qəbul edəcək. Eynilə ingilis dilində */I want to eat an apple/* cümləsində *to* düşərsə anlaşılmaqlıq baş verər.

Hesablamalar göstərir ki, çağdaş alman dilində 200-ə qədər, ingilis dilində isə 154 köməkçi söz var. Lakin onların işlənmə tezliyi bütün söz fondunun üçdə birini təşkil edir [1]. Daha az enerji sərf etməklə düzələn dil vahidləri daha yüksək işlənmə tezliyinə malikdirlər. Digər tərəfdə az enerji ilə tələffüz edilən səslər daha çox işlənmə tezliyinə malikdirlər. Tədqiqatlar göstərir ki, 50 minlik lüğətdə sözləri tezlik siyahısında düzsək, görürük ki, 15 ən çox işlənən söz istənilən mətdəki sözlərin 25%-ni, 100 ən çox işlənən söz onun 60%-ni və 1000 ən çox işlənən söz 85%-ni, 4000 söz isə istənilən mətnin 97,5%-ni təşkil edir [1]. Bu hesablamalar xarici dilin tədrisini yenidən qurmaq, bu məqsədlə yazılan dərsliklərdə məhz daha çox işlənən sözlərdən istifadə olunmalıdır. Statistik hesablamalar birmənalı şəkildə sübut etmişdir ki, yüksək işlənmə tezliyini ən qısa, daha qədim, morfoloji cəhətdən daha sadə və daha çox məna tutumu olan sözlər təşkil edir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi hər iki dil eyni kökdən qaynaqlanır və düzəltmə dil olaraq latın dilinin əsasında formalaşmışlar. Bunu həm sözlərin qrammatik funksiyalarından, həm də sonluqlarından aydın görmək olur. Hər iki dil latın əlifbasından istifadə etdikləri üçün ingilis dilini bilənlər üçün alman dilini öyrənərkən rus, yapon, ərəb dillərini öyrənməkdən fərqli olaraq, fərqli əlifba yaxud yazı sistemini öyrənmək lazım gəlmir. Yalnız umlautlar və kəskin “s”(ß) istisna olmaqla bu dillər arasında keçid etmək çox sadədir. Lüğəti vərəqlərkən

həddən çox oxşar sözlərə rast gəlmək olur ki, bunların da arasında yalnız fonem dəyişikliyinə olduğunu aşkar edirik. Məs. daha tez-tez təsadüf olanlardan:

- c - k (abstract - abstrakt)
- cc – kz (accent - Akzent)
- cc – kk (accord – Akkord)
- ve – v (adjektive – Adjektiv)
- al – isch (martial – martialisch)
- ical – isch (biological – biologisch)
- y – ie (analogy – die Analogie)

Belə ki, ingilis dilindən və digər dillərdən yazılışı fərqli olsa da, oxunuşu eyni olan çox sayda söz alman dilinə keçib, məs.: *Keks*= *engl. cakes*=*Kuchen*. Alman dilinə keçən ingilis sözləri əsasən texnika, musiqi, reklam və moda sahələrində daha çoxdur: məs. *computer, designer, album, image, lazer* və s. Həmçinin alman dilindən də digər dillərə çoxlu sözlər keçib ki, əksəriyyətinin yazılışında heç bir dəyişiklik olmayıb, məs.: *kindergarten, autobahn, rucksack* və s. Alman sözlərindən daha çox yemək-içmək mövzusunda söhbət gedərkən istifadə olunduğunu müşahidə etmək olar [5]: *spritzer, pretzel, strudel, bratwurst, butterbrot, delikatesse* və s. sözlər bu qəbildəndir. Ümumiyyətlə hər iki dildə bir çox sözlər var ki, oxşar səslənir və bu da lüğətin köməyi olmadan bəzi sözlərin mənasını başa düşməyə imkan yaradır. Bunlardan “house-haus”, “camera-kamera”, “university-universität”, “milk-milch”, “word-wort” və s. misal göstərmək olar. İngilis dilini bilən hər bir kəs heç bir çətinlik olmadan aydınlaşdırı bilər ki, „*Ich trinke Wasser*“ – “*I drink water*” deməkdir, hətta o, bu alman sözlərini əvvəlcədən eşitməmiş olsa belə. İngilis dilini bilənlər alman dilini öyrənərkən oxşar qrammatik qaydaları da kəşf edə bilirlər. Buna ən gözəl nümunə fellərin üç formasını göstərmək olar. Məs. ingilis dilində “*to drink*” feli alman dilində “*trinken*” içmək deməkdir. Zamandan asılı olaraq “*drink-drank-drunk*” kimi dəyişilən bu fel alman dilində də eyni kök saiti dəyişikliyinə uğrayır: “*trinken-trank-getrunken*”. Bu qrammatik oxşarlığı əksər alman fellərində görmək olar. Bu baxımdan ingilis dilini artıq bilənlər alman dilini öyrənərkən bu qrammatik xüsusiyyətlər haqqında əvvəlcədən müəyyən təsəvvürə malik olmuş olurlar. Bundan başqa hər iki dildə rəqəmlər sistemində də müəyyən oxşarlıqların olduğunu görmək mümkündür. İngilis dilində olduğu kimi eynilə alman dilində də bütün rəqəmlər 0-9-a qədər rəqəmlərin birləşməsindən düzəlir və eyni kök prinsipinə əsaslanır. Bunu müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirə bilərik:

Engl.: *ten, eleven, twelve, thirteen, fourteen, fifteen, sixteen, seventeen, eighteen, nineteen, twenty.*

Deutsch: *zehn, elf, zwölf, dreizehn, vierzehn, fünfzehn, sechzehn, siebzehn, achtzehn, neunzehn, zwanzig.*

Burdan göründüyü kimi son heca “ten” alman dilində “zehn” (on) ilə əvəz olunub və bir qayda olaraq sona kimi davam edib.

Hamımıza məlum olduğu kimi ingilis dili dünyada ən çox yayılmış bir dildir və bu status ingilis dilli olanların çox zaman digər xarici dilləri öyrənməsini əngəlləyir, xüsusilə də həmin xarici dilin qlobal vacibliyi daha az miqyasda olarsa. Amma alman dili bu baxımdan günü-gündən inkişaf edən və Avropa Birliyində geniş yayılmış, yüksək statuslu bir dil hesab olunur. O, rəsmi olaraq Almaniyada, Avstriyada, İsveçdə, Belçikada, Lixtenşteyndə, Lüksemburqda və digər ölkələrdə danışılır və həmçinin Braziliya, Qazaxıstan, Namibiya və Danimarka kimi ölkələrdə yaşayan azlıqların ana dili kimi tanınır. İngilis dili kimi alman dili də iş görüşmələrində, habelə siyasi müzakirələrdə geniş istifadə olunur. Bu o deməkdir ki, hər zaman hər iki dildə danışan tərcüməçiyə böyük ehtiyac və tələbat var, belə ki, hər iki dilə mükəmməl yiyələnmək nəinki ölkə daxilində, həmçinin ölkədən kənar da müxtəlif sahələrdə geniş iş imkanları yarada bilər. Məs. alman dili elm sahəsində ən çox istifadə olunan ikinci dildir. Belə ki, bütün dünya üzrə nəşr olunan hər on kitabdan biri alman dilindədir.

Ədəbiyyat

1. Veysəlli F., (2011), German dilçiliyinə giriş, Bakı, Mütərcim, 2011.
2. Жирмунский В.М., (1965), История немецкого языка, Москва.
3. Bopp F., Vergleichende Grammatik des Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen. Berlin 1833-1852.
4. https://az.wikipedia.org/wiki/Kategoriya:Almaniya_tarixi
5. <http://www.english4everybody.com/unterschiede-in-der-struktur.php>
6. <http://www.front-runner.de/de/gemeinsamkeiten-unterschiede-deutsch-englisch/>